

באחרונה פירסמה אמונה ירון, בתו של ש"י עגנון, את הספר "פרקים בחיי". נזכרתי שכאשר למדנו את עגנון בבית הספר התיכון צייטלין בתל-אביב, נצטוונו לקרוא בעיון את מאמריו של ברוך קורצווייל ב"הארץ". צריך היה לרדת לסוף דעתו של קורצווייל, שסיפור זה של עגנון או אחר מזכיר את פרנץ קפקא או אוגוסט סטרינדברג וסופרי השכלה יהודים שונים. כשמאסתי בכל ההשוואות הללו, כתבתי לו שמכריחים אותנו להאמין בכל אלה, ומה דעת הסופר הנכבד, שמואל יוסף עגנון, על כך? קיבלתי במכתב חוזר שורה אחת: "מר עגנון חולה ואין בכוחו לענות על מכתבים". חתומה: אמונה ירון.

תשובה לשאלותי אלו קיבלתי מפי עגנון בעצמו, כעבור ארבע שנים, בשבת "זכור", לפני פורים (5.3.1955). ומעשה שהיה כך היה: כשלמדתי בשנה א' בפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית בירושלים, נשארתי בבירה לשבת אחת. וכך כתבתי ביומני באותה מוצאי שבת:

"כ-70 חברי ברית סטודנטים 'יבנה' השתתפו בסיור בעתיקות רמת רחל, ובקיבוץ. לאחר שגמרנו לסייר שם, הציעו אחדים לגשת לביתו של הסופר הידוע ש"י עגנון, ואחרים התנגדו לרעיון. 15 סטודנטים מהקבוצה הלכנו לביתו, בהדרכתו של דוד תמר, שידע את הדרך והכיר אישית את הסופר. אחדים מהחבורה נכנסו לביתו. בתו אמונה עם בנה הקטן, נכדו של עגנון, קיבלו אותנו, וחילקו לנו בוטנים... היא אמרה שמר עגנון הוא בדיוק בבית, ועתה ילך לבית הכנסת, לתפילת מנחה.

"חיכינו לו קצת. יצא אדם בגיל 60 בערך, יהודי נחמד (ופיקח, זאת נוכחנו לדעת אחרי כן), שתיכף התחבב עלינו. הוא פתח ואמר: שבת שלום, שמי עגנון, ונתן את היד לראשון שבחבורה, ואח"כ לכולם, בתוכם לי, עניתי לו עמוס... ואמר תיכף, שבודאי לא יוכל לזכור את כולם. אח"כ הלכנו לבית הכנסת בשכונת תלפיות, ודיברנו אתו בדרך. אינני זוכר בדיוק את מה שסיפר לפי הסדר בכרונולוגי בדיוק, ואני כותב רק מה שאני זוכר בבירור. הדוחק היה די גדול, ותמיד נדחפו כולם כדי להיות קרוב אליו...

"הוא אמר שנלווהו לבית הכנסת. בדרך שאל על מעשינו וענינו לו. הוא סיפר לנו בבואו לבית הכנסת הקטן על פגישה עם ח"ן ביאליק, בעוד המתפללים חינו לרבה של שכונת תלפיות, שמואל רייך. מסרתי לרב הזה שמוצאו מוורבובה, סלובקיה, דרישת שלום מאבי, והוא אמר שזוכר את אבא, 'מהנדס אליהו רובין', ושהוא מתעסק לפי זיכרוננו בעניין של הדפסת הש"ס, בהתכווננו ל'אידור התלמוד' (תרגום עברי, ערכים מודרניים למונחי ארכיאולוגיה, ביולוגיה, ואיורים). הרב רייך מסר דרישת שלום לאבא, 'באהבה וביראה', כפי שהוא התבטא.

"בחכותינו כולנו לרב, אמר עגנון כששאלנו אם יש בית כנסת אחר בתלפיות זולת הצריף בו כולם מתפללים, שפעם היה באיזה ישיבה עם ביאליק, ודנו שם על פתיחת אופרה. גיסו של ביאליק אמר: בחוץ לארץ אם פתחו איזה מוסד חדש, אספו כספים וכל אחד נתן. כאן בארץ לא נותנים כל כך ואומרים, ברלין תיתן, פריז תיתן, ניו יורק תיתן וכו', וכך עם בית הכנסת בתלפיות, שחלק ממנו בנוי ואינם יכולים לגומרו מחוסר ממון.

"עגנון שאל מי כאן לוי? ואמר שבבוקר עלה לתורה בבית הכנסת. אחר כך התפללנו מנחה ועבר לפני התיבה משה ברנט, שקראנו לו משה גזר והוא ניגן לפרנסתו בבתי קפה (כיום הוא רופא). וקראו לו גם לעלות לתורה כלוי וכך החמצנו את ההזדמנות לשמוע כיצד קוראים לתורה לעגנון: רבי שמואל יוסף בן רבי מרדכי שלום הלוי! אחרי גמר תפילת מנחה הציע אדם אחד, בן דב שמו, שהוא צלם, שנראה אצלו בבית,

תמונות של ירושלים, אישים ומאורעות בתקופת היישוב, ממלחה"ע הראשונה ועד למאורעות תרצ"ו-צ"ט. ראינו שם תמונות של גדולי היישוב, הרב הרא"ה קוק, ח"ן ביאליק, אלברט אינשטיין, טכס פתיחת האוניברסיטה העברית ב-1925, וצילומי נוף מרהיבים של א"י. גם עגנון בצעירותו נראה באחת התמונות.

"לפני צאתנו משם שאל מי שהוא את עגנון על איזה פסל שהיה באולם. עגנון ענה, שאיננו מסתכל על פסלים. כן אמר שאוהב הוא כי השבת תישמר, ושהיהודים ישמרו שבת. אחר שראינו את התמונות, עגנון יצא, וכולם נהרו אחריו - כצאן ממש הלכנו אחריו - וטיילנו לעבר שכונת בקעה. הצענו לעגנון ללכת להתפלל תפילת ערבית בבית הכנסת של 'בית חלוצים דתיים'.

"אחרי ההבדלה וברכת חידוש הלבנה יצאנו ושוחחנו עם עגנון שיחת חולין של תלמידי חכמים, ובאמת היה אפשר ללמוד הרבה לקח משיחה זו.

"עגנון אמר, ששמח הוא שעל שני דברים התגבר: הוא איננו קנאי ואינו סקרן. אמר שבא אליו 'סופר ומבקר' ושאלו בתמיהה - הכיצד אינך סקרן, וכי יכול להיות סופר שלא סקרן? אמר עגנון, שכשהוא הולך אל מאן דהוא, איננו מתעניין במה שיש לו ואיננו סקרן לדעת כל מיני פרטים.

"כמו כן אמר, שהוא איננו קנאי. הרי ברי שאינו קנאי בעשיר, כי זוהי שטות. אלא אף לא בסופרים גדולים (היה זה 11 שנים לפני שקיבל פרס נובל), כמו ויליאם שייקספיר, כי הרי ישנו הומרוס, וכן הלאה, וכי תמיד יוכל לקנא במי שהוא גדול ממנו. ואמר שהתגבר על יצר הרע הזה של קנאה עוד בנעוריו. ואדם אחד למד ממנו להתגבר על יצר זה. עגנון אמר שמתקנא רק בגאון מוילנה (ר' אליהו), שהיה יכול כאילו לשים מחיצה בינו ובין העולם הסובב אותו. ויכול היה להגיד לאותו אדם שאמר לו שאחותו באה אליו - לאחר שלא ראה אותה 14 שנה - שכעת הוא עסוק בלימוד, וממילא הרי יראה אותה בעולם הבא...

"וכן סיפר את הסיפור על אותו עני שראהו אליהו הנביא עומד ברחוב והיה רעב, וריחם עליו ונתן לו פרוטה, וקנה אוכל בפרוטה זו. וראהו אליהו עוד פעם (בדמות אחרת כמובן), ונתן לו עוד פרוטה ושאל מה חסר לו. אמר, אמנם שבע אנכי כעת, אך אין לי היכן לישון, מיטלטל אני ממקום למקום. נתן לו מזרן, ואף אז טען, שאין לו צריף כמו לפלוני, ומוכרח פעם לישון במרחץ, פעם בגן, ופעם בעזרת הנשים בבית הכנסת. לימים שאלהו אליהו הנביא (ושוב בדמות אחרת), מה מחסורו, ענה לו: עתה יש לי צריף, אך הוא דולף וכו'. קנה לו גג. וגם אז טען תמיד, שבית יותר טוב ויפה ונוח מצריף. קנה לו ארמון. ותמיד לא היה מספיק לו ונתקנא באחרים. לבסוף, זרקוהו מהארמון ושוב היה עני כבתחילה.. וזהו מוסר השכל חשוב. כך אמר לנו עגנון. ולכן הוא איננו מקנא, ועקר מלבנו את יצר הקנאה.

"ועוד סיפר מדוע נקרא שמואל יוסף. שנקרא על שם סבו, ושהוא קרוב למהרש"א (1555-1631), ר' שלמה אידלס, פרשן התלמוד מלובלין) 'שמת בשנת ה' תצ"א' ושהנו קרוב לגדולים אחרים. 'נולדתי בט' באב, ואעפ"כ לא קראו לי מנחם, נחמן או נחום וכיו"ב'.

"הוא ליווה את כל החבורה והלכנו למרכז השכונתי בבקעה, ואמר שטוב לו לטייל, והוא מוכן לטייל עם כולם עד חצי הדרך... אפילו עד תחנת הרכבת. אך אמרו לו מקצתנו, שמכיוון שרבים הולכים למרכז השכונתי, הרי מספיק שילך עד לשם. כי באמת לא רצינו להכביד עליו, ויש שטענו בכלל נגד זה שהפרענו לו ו'התלבשנו' עליו כביכול.

"בדרך שאל עגנון על עיסוקו, ושנספר לו גם כן משהו. התעניין מי לומד ספרות, ופנינה שקדיאל (עתה ד"ר מייזליש, חוקרת שואה מאוניברסיטת בר אילן), סיפרה לו על לימודיה במקצוע זה. עגנון אמר, שהוא עצמו אמנם לא למד ספרות...

"בדרך סיפר על זה שנוסע ל'פרזים' (ז"א חוץ מירושלים שמוקפת חומה מימי יהושע בן נון) בשבוע הבא והיתה לו בעיה היכן ישמע את קריאת מגילת אסתר. כי ביום שני בערב עוד לא יהיה ב'פרזים' (י"ג אדר) ובי"ד בערב עוד לא יהיה בירושלים. הרב יצחק הלוי הרצוג (הרב הראשי אז), אמר לעגנון שיוכל לקרוא את המגילה בט"ו באדר, בבוקר. ואמנם אז יקראנה ביחידות.

"כמובן שדיבר על ספרות לועזית, וסיפר עד כמה שפידור דוסטויבסקי, למשל, לא ידע על יהודים, שמתאר יהודי שמניח תפילין בשבת. כמו כן דיבר על משורר אנטישמי אנגלי.

"עגנון סיפר לנו שהיה בסקנדינביה, ושאל פ' שהוזמן לבקר בארה"ב, איננו משתוקק לבקר שם, כי עתה כבר קשה לו.

"כן סיפר באוזניו, שיש מסורת, כך שמע עגנון, שאין חמסינים ביום כיפור בירושלים, ואמר זאת למתפללים בבית הכנסת שלו, ולא רצו להאמין לו, כי החזאי הודיע על חמסין. איש לא האמין לו, והוא היה בטוח שלא יהיה חמסין (הוא הזכיר זאת באחד מסיפוריו), ובאמת בליל 'כל נדרי' החמסין נשבר, וירדו טיפות גשם אחדות, ויו"כ עצמו היה יום נאה ונוח לצום בו. כן ענה על שאלות ששאלוהו בקשר לסיפוריו. אחד שאל, האם הוא קורא את ספריו לפעמים לאחר הדפסתם. ענה שכן. ואמר שלפעמים הוא מתפלא על הכתוב, ושהוא כתב זאת בעצמו... ואמר שפעם היה בקיא בכתביו והיום לא כל כך. כן סיפר על העניין שסופרים גונבים זה מזה (כך כתב בספר המדינה). פעם שאלו סופר על עניין מסוים, ועגנון אמר לו תשובה, ועוד הוסיף סיפור קטן, והוא כתב 'זה כתוב במקום פלוני' כמו שעגנון אמר לו, ואגב... והביא את סיפורו של עגנון, בלי לציין את שמו. ואמר שכן הוא המצב, וזה מצער מבחינה פסיכולוגית.

"הזכיר בשיחתו את אוגוסט סטרינדברג, ואמר שממוהאנדס גנדי (שקראו לו מאמהטמה - נשמה גדולה) אפשר ללמוד הרבה מאוד, ושהיה אישיות גדולה, בעלת היקף עולמי, ושמעריך את התמדתו. אבל ספרו 'נפתולי עם האמת' משעמם קצת.

"כן אמר שבני אדם לא שמים לב כל כך לדיבור וקשה להבין היום על כן את הפסוק: 'הילכו שניים יחדיו בלתי עם נועדו' (עמוס ג, ג). כי היום הכל מבוטא בכתובה.

"עגנון אמר שתמצית האדם בכל זאת זה הספר, בו יכולה להישמר תרבותו. והזכיר גם את הרב זצ"ל, ואמר שרב סתם אצלו זה הרב קוק (הרב הראשי הראשון, בא"י). וגם את אביו הזכיר: פעם נזף בו על שהיה לפעמים אומר לחבריו, איזה מספר לקחת בהגרלה. אצל משפחתו היתה משרתת זקנה (כשהיה בן עשר היתה בת שמונים), ושהיא זכרה המעשייה באותו ילד שידע להבדיל בין בהמות כשרות לבהמות טריפות, וקיבל בעבור זה זקסלר (מטבע).... העניין הנ"ל גם כן מובא באחד מספריו.

"עגנון אמר לנו לפעמים בחיבה: קינדערלעך. דיבורו היה במבטא אשכנזי לעתים, למשל: תורה במקום תורה.

"רוב הזמן עגנון הלך ליד דוד תמר שהוא מבאי ביתו.

"לזיונוהו בחזרה לביתו, ונפרדנו ממנו בלבביות, ואמר לכל אחד מאתנו: 'שלום', 'שבוע טוב' ואיחל לנו 'שמחת פורים'. נפרדנו ממנו בערך ברבע לשמונה בערב, לאחר ששהינו במחיצתו משעה חמש אחה"צ.

"באמת שמח אני שנשארתי השבת בירושלים, וזכיתי לחוויה תרבותית כל כך מעניינת, לשהות במחיצת גדול סופרי ישראל כיום, בשבת 'זכור', ובטוח אני שאזכור זאת תמיד".